

6. ПОШУКИ ОБДАРОВАНOSTI

Юрій Вікторович Гоцуляк,
науковий співробітник відділу
підтримки обдарованості
та міжнародної співпраці
Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Вінниця, Україна

УДК 056.45:37.014.12 (477)

ОБГРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Стаття посвячена обоснованию необходимости разработки и внедрения системы образовательной поддержки одаренных детей, моделированию содержания и структуры соответствующего нормативно-правового акта.

Ключевые слова: одаренный ребенок, закон, образование.

The article examines the justification of design and implementation of educational support for gifted children, modeling the content and structure of the legal act.

Key words: gifted child, the law and education.

Однією з головних ознак прогресивності сучасної освіти є запровадження диференційованого підходу в освітньому процесі. Це зумовлено визнанням того, що освітні потреби учнів не однакові, оскільки здібності проявляються по-різному у різних сферах життя. Таке положення для сучасної науково-освітньої сфери є беззаперечним, адже кожна особистість є неповторною. Проте, навіть проста декларація такого положення тягне за собою цілу низку питань до освітньої системи.

Після визнання такого положення постає питання про задоволення освітніх потреб кожного учня. Внаслідок цього, потребує нового тлумачення стаття 53 Конституції України, у якій закріплюється право на освіту. Теза «кожен має право на освіту» повинна тлумачитись як «кожен має право на освіту відповідно до своїх здібностей», оскільки кожен має рівне право на розвиток своєї особистості [1]. Отже, логіка цього тлумачення така: кожен має право на розвиток своєї особистості, а поняття «особистість» охоплює всі ті особливості конкретної людини (в першу чергу ментального характеру), які відрізняють її від інших (на відмінну від поняття «індивідуум»), тобто кожен має право розвивати власну унікальність. Розвиток здібностей (а конкретніше – обдарованості) є розвитком унікальності, тому

під визнанням принципу особистості ми розуміємо, що здібності у кожного різні. Далі теза: «кожен має право на освіту». Узгоджуючи дане право із вищевказаними положеннями можемо зробити висновок, що кожен має право розвивати свою унікальність в освіті, тобто має право на освіту відповідно до своїх здібностей. Кожному праву кореспондує обов'язок забезпечити дане право, а так як це право конституційне, то цей обов'язок покладається на державу.

Необхідно зауважити, що такий підхід не повинен розглядатися через призму дихотомії «обдарований–необдарований». Це не проблема «виділення–припониження», «нерівності», «дискримінації», а навпаки, надання кожному учню рівних умов для розвитку власної особистості та реалізації здібностей. Якщо це «виділення», то виділення здібностей, а не однієї особи між інших, і з метою підтримки та розвитку, а не «припониження». Отже, маємо наголосити, що подібний підхід це не потурання «нерівності», а створення рівних умов для вільного розвитку кожної особистості. Визнання за особистостями різних здібностей і освітніх потреб має бути одночасно викликом для освітньої системи. Очевидно, що в різних сферах є діти (якщо ми говоримо про середню освіту), здібності яких вище середніх показників, і яких ми

називаємо обдарованими. Постає питання: чи мають вони право на задоволення своїх потреб?

З постановки питання стає зрозумілим, що воно риторичне. Тоді задамо ще одне питання: чи задовольняються освітні потреби певної категорії дітей? Однозначну відповідь дати неможливо, проте можна точно сказати, що окремо освітня система цими учнями не займається, у більшості випадків, це залишається на совісті та компетенції вчителя. Виникає наступне питання: чи потрібна така значна (окрема) увага обдарованим учням з боку системи освіти? Його вирішенням буде відповідь на більш конкретне питання: чи достатньо тих загальних освітніх програм та послуг для того, щоб потреби учнів з того чи іншого предмету були задоволені?

У США в 1970-х рр. уже відбувалась така дискусія, і висновок був однозначний: недостатньо загальних програм для задоволення освітніх потреб кожного учня, тому система освіти має бути більш гнучкою та варіативною у цьому питанні [2]. У правовому контексті це ще прозоріше: якби у нас був закріплений обов'язок отримувати освіту у конкретних закладах, тоді учень мав би підлаштовуватись під заклад і «принцип закладу» був би пріоритетним над принципом особистості. В Україні закріплено право на освіту, що має бути задоволено, а задовольняти його не можна однаково для кожного, якщо потреба у житлі у всіх різна, то що тут казати про освіту. Коли ж ми виокремлюємо категорію учнів за їх «високими здібностями» (причому робимо це цілком правомірно), то стає зрозумілим, що враховуючи стан сучасної вітчизняної освіти, задоволення їхніх потреб стає проблемою, яку обов'язково потрібно вирішувати.

У науці має місце загальне положення, що кожна дитина є обдарованою, проте ідентифікувати і тим більше, педагогічно підтримати обдарованість кожної дитини на цей момент складно. Більше того, деякі діти здатні розвивати здібності шляхом навчання за загальними освітніми програмами, а деякі, в силу інтелектуальних, психологічних, фізіологічних та інших особливостей, потребують спеціальних (диференційованих) освітніх послуг.

Для повноцінного розвитку обдаровані діти, здібності яких у тій чи іншій сфері відрізняються від інших (наприклад: у математиці, фізиці, літературі, мистецтві тощо), потребують підтримки з боку держави. Більше того, підтримка та розвиток обдарованих учнів для держави повинна мати стратегічне значення, а тому, бути складовою її внутрішньої політики, адже це виховання творчого потенціалу народу. Така декларація є важливою, адже має стати рушійною силою для подальших впроваджень, пов'язаних з освітою обдарованих учнів. Таке положення обов'язково має бути нормативно закріплене і слугувати правовою підставою для розробки та прийняття законодавчого акту про освіту обдарованих дітей. Отже, розвиток цієї сфери потребує певної послідовності дій для того, щоб було обґрунтовано і всі аспекти було враховані.

Індивідуально орієнтована освіта є кроком вперед на шляху до модернізації освітньої сфери. Для освітніх систем розвинених країн це давно стало принципом, адже має пряме відношення до ліберально-демократичних цінностей [3, 4, 5].

Ураховуючи важливість та «об'ємність» цього питання постає необхідність запровадження системи спеціалізованої освіти для обдарованих учнів. Принцип системності у цьому випадку є ключовим, адже освіта обдарованих учнів передбачає:

- створення спеціалізованих освітніх програм для обдарованих дітей, ідентифікацію їх, як обдарованих;
- планування освітнього процесу (в тому числі, індивідуальне планування);
- різні способи розміщення обдарованих учнів;
- підготовку педагогічного, психологічного, медичного тощо персоналу для роботи з обдарованими учнями (створення спеціальних центрів для підготовки вчителів);
- створення окремих структурних підрозділів у системі центральних та місцевих органів управління освітою з реалізації спеціальних освітніх програм тощо.

Якщо ці аспекти не стануть компонентами єдиної системи, то, напевно, чи вони зможуть повноцінно виправдати очікування, а також витрачені зусилля та кошти на їх запровадження.

Для впровадження такого масштабного проекту необхідно його нормативно-правове підкріплення, зокрема, законодавче. Виправданим є створення нормативно-правового акту, в якому б відображались (урегульовувались) складові системи освіти обдарованих учнів. Необхідним є також визнання правового статусу суб'єктів (починаючи з міністерства до керівництва навчальних закладів та вчителів), які задіяні в організації освіти та наданні освітніх послуг обдарованим дітям. Більше того, вищезазначене логічно впливає із закріплених фундаментальних прав. Окрім того, коли ми говоримо про систему освіти обдарованих дітей, то маємо на увазі не відокремлену систему, а підсистему, «систему в системі» загальнообов'язкової середньої освіти. Тому, таке розширення системи загальної середньої освіти не може залишитись поза правовою увагою.

Такий нормативно-правовий акт покликаний бути гарантом з боку держави, що обдаровані діти можуть отримувати освіту відповідно до своїх здібностей і, таким чином, їхні інтереси будуть захищені. Чому ми вважаємо, що є потреба в окремому законодавчому акті, а не у доповненнях до існуючого освітнього законодавства? Це тому, що питання освіти обдарованих дітей так, як воно вирішується на Заході має свою специфіку та потребує суттєвих нововведень і доповнень. Отже, воно виокремлюється у системі освіти, звідси і потреба в окремому правовому акті.

Необхідно зауважити, що нормативно-правовий акт для підтримки та розвитку обдарованих учнів, покликаний:

- запровадити систему індивідуально орієнтованої освіти для обдарованих учнів;
- офіційно впровадити спеціалізовані освітні програми для обдарованих учнів;
- упровадити систему підготовки педагогічних, психологічних, медичних та інших працівників по роботі з обдарованими учнями (у тому числі їх сертифікацію);
- встановити вимоги до педагогічних, психологічних, медичних та інших працівників по роботі з обдарованими учнями;
- виокремити у системі органів управління освітою структурні підрозділи та посади, що б відповідали за належну реалізацію спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів, закріпити їх правовий статус;
- закріпити юридичне визначення «обдарованої дитини», яке було б «статусним», тобто надавало їй можливість навчатись за затвердженими освітніми програмами для обдарованих учнів;
- визначити основні складові процесу навчання обдарованих учнів;
- закріпити основні положення щодо процесу ідентифікації обдарованих учнів;
- запровадити загальне та індивідуальне планування навчально-виховного процесу обдарованих учнів (встановити вимоги до навчальних планів);
- запровадити систему оцінювання навчання обдарованих учнів;
- встановити інші необхідні заходи підтримки обдарованих учнів тощо.

На сьогоднішній день в Україні мали місце лише концепції, загальні державні програми та стратегії розвитку освіти, де розглядалось питання про необхідність підтримки талановитої молоді. Проте у них не дається відповідь на ключове питання «як?». Тому ці документи мали і мають декларативний характер, адже зрозуміло, що організація різних конкурсів та олімпіад є недостатньою (хоч і важливою) для задоволення освітніх потреб обдарованих учнів. Ці заходи лише демонструють здібності дітей, а нам потрібна система підтримки та розвитку обдарованих учнів.

На наш погляд, логічно, що наступним кроком повинно бути розроблення та прийняття нормативно-правового акту, в якому б відображалось те, що є системою підтримки та розвитку обдарованих дітей.

Тому, опираючись на вищесказаному, маємо усі підстави на користь впровадження фундаментального нормативно-правового акту з питань освіти обдарованих дітей. У Загальній Декларації прав людини та Конституції України закріплено два фундаментальних права:

- право на освіту;
- право на вільний розвиток особистості [1, 6].

Звідси випливає уточнене тлумачення права на освіту, як право на освіту відповідно до здібностей (так як це і є вільний розвиток особистості в освіті). Освітні потреби дітей є різними, а тому необхідно визнати, що є діти, освітні потреби яких такі, що їм

недостатньо навчання за загальними освітніми програмами. Держава повинна задовольняти потреби дітей, які мають рівне право на освіту, звідки виникає необхідність запровадження диференційованого підходу в освіті. Обдаровані діти є однією із категорій дітей, освітні потреби яких відрізняються від інших. Впливає необхідність впровадження для обдарованих дітей окремого освітнього підходу, а враховуючи масштабність даного питання, воно потребує окремої правової уваги.

Спробуємо змоделювати структуру та зміст такого нормативно-правового акту, що мав би впроваджувати систему освіти обдарованих дітей. Джерелом такої моделі буде правовий досвід США та Канади з питань регулювання сфери освіти обдарованих дітей [3, 4, 5], а також український освітньо-правовий простір.

На наш погляд, цей нормативно-правовий акт, має складатись із трьох частин.

Перша. Загальні положення. Там має бути відображено: основні засади освіти обдарованих дітей, мета та завдання законодавства про освіту обдарованих дітей, право на освіту відповідно до здібностей, необхідність диференційованого та індивідуального підходу до освітнього процесу обдарованих учнів, визначення обдарованої дитини та спеціалізованих освітніх програм і послуг, право кожного учня пройти процедуру ідентифікації обдарованості, ознаки обдарованості.

Друга. Суб'єкти, які задіяні у процесі розробки та реалізації освітніх програм і наданні спеціальних освітніх послуг. Цей розділ покликаний врегулювати правовий статус основних суб'єктів, які залучені до навчально-виховного процесу обдарованих дітей, а також закріпити необхідні структурні та організаційні впровадження. Зокрема, йдеться про наступні суб'єкти.

Міністерство освіти і науки України:

- запровадження на рівні міністерства окремого структурного підрозділу з упровадження та підтримки спеціалізованих освітніх програм та нагляду за навчально-виховним процесом обдарованих дітей;
- повноваження міністерства зводяться до видання необхідних підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються освіти обдарованих дітей, здійснення нагляду та контролю за діяльністю ЗНЗ, спеціалістів та інших суб'єктів, які безпосередньо залучені до навчального процесу, а також контролю за державним фінансування спеціалізованих освітніх програм.

Місцеві управління освіти:

- запровадження окремих відділів, які б займалися виключно сферою освіти обдарованих дітей;
- повноваження майже ті ж, але на локальному рівні;
- забезпечення ЗНЗ необхідними засобами;
- здійснення нагляду та контролю, розгляд звітів ЗНЗ, які надають спеціалізовані освітні послуги для обдарованих дітей;
- розподіл між ЗНЗ бюджетних коштів, проведення консультативної роботи.

Загальноосвітні навчальні заклади, що надають спеціалізовані освітні послуги обдарованим дітям:

- реалізація спеціалізованих освітніх програм, надання освітніх послуг, залучення батьків обдарованих дітей до освітнього процесу, співпраця з ВНЗ, підприємствами, установами, організаціями для задоволення освітніх потреб обдарованих дітей;
- створення у ЗНЗ ради з навчання обдарованих дітей, що надає спеціалізовані освітні послуги обдарованим учням.

Педагогічні працівники (вчителі) та вихователі навчальних закладів:

- надання спеціалізованих освітніх послуг обдарованим дітям, обов'язкова сертифікація вчителів, які надають спеціалізовані освітні послуги обдарованим дітям (раз на 5 років проходження обов'язкової перепідготовки); розробка і реалізація загальних, індивідуальних освітніх планів, співпраця з батьками обдарованих учнів.

Інститут обдарованої дитини НАПН України:

- координація системи спеціальної освіти, сприяння оптимізації навчально-виховного процесу обдарованих учнів, залучення до співпраці навчальних закладів різних форм власності, а також інших підприємств, установ, організацій для надання обдарованим учням підтримки (педагогічної, психологічної, матеріальної тощо), сприяння створенню необхідних умов для навчання обдарованих дітей;
- забезпечення організації процесу ідентифікації обдарованих учнів шляхом створення на рівні областей рад з ідентифікації обдарованих учнів і їх методичного забезпечення;
- організація підготовки та сертифікації фахівців для роботи з обдарованими дітьми;
- укладання угод з ВНЗ та іншими підприємствами, установами, організаціями з метою створення сприятливих умов для навчання, розвитку та працевлаштування обдарованих учнів.

Третя. Правове регулювання навчально-виховного процесу. Сюди входять питання ідентифікації та розміщення обдарованих учнів, планування навчально-виховного процесу, додаткові заходи підтримки обдарованих учнів, участь батьків у навчально-виховному процесі.

Ідентифікація обдарованих учнів (процес виявлення учнів, які можуть навчатись за спеціалізованою освітньою програмою). Правове регулювання процедури ідентифікації має передбачати:

- затвердження на рівні міністерства загальної процедури ідентифікації; щороку вчителі, батьки чи адміністрація ЗНЗ можуть подавати заявки на проходження учнем процедури ідентифікації; жоден учень не може бути позбавлений права на проходження ним процедури ідентифікації;
- ідентифікація обдарованості учнів проводиться радами з ідентифікації, що створюються на рівні області та формуються Інститутом обдарованої дитини (чи іншим суб'єктом, який здатен підготувати відповідних фахівців) зі спеціалістів у сфері обдарованості

та інших фахівців; за результатами ідентифікації учень зараховується до навчання за спеціалізованою освітньою програмою для обдарованих учнів, про що компетентний орган видає наказ.

Розміщення обдарованих учнів – це особливості навчання учнів у тому чи іншому соціальному середовищі.

Три способи розміщення:

- 1) у звичайних класах разом з учнями, які навчаються за звичайними навчальними програмами;
- 2) у спеціальних класах, що створюються виключно для навчання обдарованих учнів;
- 3) змішаний спосіб, що поєднує перші два.

Про спосіб розміщення обдарованого учня адміністрацією ЗНЗ, який надає освітні послуги обдарованим учням обов'язково має прийматися письмове рішення.

Планування навчально-виховного процесу обдарованих учнів передбачає запровадження загального та індивідуального планування. Загальне (групове) планування проводиться для групи обдарованих учнів, які проявляють здібності в одній сфері та приблизно однаковим способом. Індивідуальне планування проводиться для обдарованих учнів, здібності яких суттєво відрізняються від інших і, а тому вони потребують індивідуального підходу.

Про необхідність індивідуального підходу до навчання обдарованого учня і складання індивідуального навчального плану педагогом або радою з ідентифікації подається письмовий запит директору закладу. Про це виноситься відповідне рішення, яким схвалюється або відхиляється цей запит.

До додаткових заходів підтримки обдарованих учнів належать: заходи акселерації, додаткові (розширені) освітні пропозиції (додаткові колективні чи індивідуальні заняття у ЗНЗ, створення міжшкільних спеціалізованих класів для вивчення окремих предметів, відвідування позашкільних навчальних закладів тощо); проведення конкурсів, олімпіад, турнірів, змагань, написання наукових робіт тощо; пільги на зарахування до державних ВНЗ, професійно-технічних закладів освіти; надання грошових премій за перемогу в олімпіадах, конкурсах, турнірах, змаганнях, за відмінне навчання і досягнення особливо високих результатів у вивченні окремих предметів тощо.

Регулювання участі батьків у навчально-виховному процесі обдарованих учнів має забезпечити трьохсторонню модель навчально-виховного процесу обдарованих учнів: «педагог-учень-батьки» (а не «педагог-учень») шляхом закріплення механізмів залучення батьків до освіти їхніх дітей. Цей аспект має передбачати:

- надання батьками обов'язкової письмової згоди на навчання їхньої дитини за спеціалізованою освітньою програмою для обдарованих учнів;
- забезпечення батькам вільного доступу до всіх матеріалів, пов'язаних з навчанням обдарованого учня за спеціальною освітньою програмою;
- зобов'язання педагогічних працівників та адміністрації ЗНЗ залучати батьків обдарованої дитини до

навчально-виховного процесу, шляхом проведення консультацій та надання порад для роботи з дитиною поза ЗНЗ.

Таким чином, має врегулюватись сфера освіти обдарованих учнів. Перевагою такої моделі є те, що вона системна, тобто, покликана впроваджувати конкретні механізми, а не закріплювати декларації, встановити відповідальних осіб і те, за що вони відповідають.

Для реалізації такої моделі та системи освіти обдарованих дітей необхідна низка впроваджень, а саме:

- наявність спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів;
- наявність фахівців, які мають реалізовувати ці програми (створення системи підготовки та атестації педагогічних працівників);
- розроблення та апробація системи ідентифікації обдарованих учнів, які мають навчатися за спеціалізованими освітніми програмами;
- розроблення та затвердження типових (примірних) загальних (групових) та індивідуальних навчальних планів для обдарованих дітей;
- розроблення та впровадження механізму підтримки обдарованих учнів після закінчення навчання за спеціалізованою освітньою програмою і навчального закладу взагалі (можливість вступу та навчання за пільговими умовами у ВНЗ та гарантії з працевлаштування);
- надання Інституту обдарованої дитини НАПН України (чи іншому суб'єкту) необхідних повноважень «координаційного центру» у системі освіти обдарованих дітей, зокрема, для виконання певних функцій (підготовка фахівців, видання їм необхідних документів державного зразка, що підтверджують їх кваліфікацію, формування рад з ідентифікації обдарованих учнів, упровадження новітніх науково-педагогічних напрацювань у систему освіти обдарованих дітей);

• створення необхідних структурних підрозділів з питань освіти обдарованих дітей у системі державних органів управління освітою.

Отже, можемо зробити висновок, що розроблення і прийняття законодавчого акту для впровадження системи освіти обдарованих дітей в Україні є абсолютно виправданим. Проте, для того, щоб система була дієвою і цей акт можна було дійсно реалізувати необхідно провести серйозну проектну та апробаційну діяльність. Ми вважаємо, що у статті наведено достатньо аргументів, щоб така діяльність почала здійснюватися.

Використані літературні джерела

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30.
2. *Former U. S. Commissioner of Education Sidney P. Marland, Report to Congress august 1971.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cec.sped.org>.
3. Louisiana state, Regulations for Implementation of the Children with Exceptionalities Act (R.S. 17:1941 et seq.), Bulletin 1706, Subpart B - Regulations for Gifted/Talented Students. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wwwprd.doa.louisiana.gov>.
4. Oklahoma state, Education of Gifted and Talented Children Act. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sde.state.ok.us>.
5. The Education Act on Special Education, Ontario, Canada, 1980. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.edu.gov.on.ca>.
6. Загальна декларація прав людини. – К.: Укр. Правнича Фундація. Вид-во Право, 1995. – 12 с.

